ӨЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЖОҚАРЫ ҲӘМ ОРТА АРНАЎЛЫ БИЛИМЛЕНДИРИЎ МИНИСТРЛИГИ

ӘЖИНИЯЗ АТЫНДАҒЫ
НӨКИС МӘМЛЕКЕТЛИК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИНСТИТУТЫ

«ГЕОГРАФИЯ ИЛИМИ ҲӘМ ОНЫ ОҚЫТЫЎДЫҢ АКТУАЛЬ МӘСЕЛЕЛЕРИ»

атамасындағы
Республикалық илимий-теориялық онлайн конференция
МАТЕРИАЛЛАРЫ

«ГЕОГРАФИЯ ФАНИ ВА УНИ ЎҚИТИШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ»

мавзусидаги
Республика миқёсида илмий-назарий онлайн анжуман
МАТЕРИАЛЛАРИ

МАТЕРИАЛЫ
Республиканской научно-теоретической онлайн конференции на тему

«ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ НАУКА И АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОГРАФИИ»

НӨКИС-2020

ӨЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЖОҚАРЫ ҲӘМ ОРТА АРНАЎЛЫ БИЛИМЛЕНДИРИЎ МИНИСТРЛИГИ

ӘЖИНИЯЗ АТЫНДАҒЫ
НӨКИС МӘМЛЕКЕТЛИК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИНСТИТУТЫ

«ГЕОГРАФИЯ ИЛИМИ ҲӘМ ОНЫ ОҚЫТЫЎДЫҢ АКТУАЛЬ МӘСЕЛЕЛЕРИ»

атамасындағы
Республикалық илимий-теориялық онлайн конференция
МАТЕРИАЛЛАРЫ

«ГЕОГРАФИЯ ФАНИ ВА УНИ ЎҚИТИШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ»

мавзусидаги
Республика миқёсида илмий-назарий онлайн анжуман
МАТЕРИАЛЛАРИ

МАТЕРИАЛЫ
Республиканской научно-теоретической онлайн конференции на тему

«ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ НАУКА И АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОГРАФИИ»

НӨКИС-2020

УДК 91.910.
ББК 26.08
Г.35

«География илими ҳәм оны оқытыўдың актуаль мәселелери» атамасындағы Республикалық илимий-теориялық онлайн конференция материаллары топламы. Нөкис. 2020 ж.

«География илими ҳәм оны оқытыўдың актуаль мәселелери» атамасындағы республикалық илимий-теориялық онлайн конференция материалларына Өзбекстан Республикасының жоқары ҳәм орта арнаўлы оқыў орынлары педагог-хызметкерлери, үлкен илимий хызметкер-излениўшилер, докторантлар, магистрантлар, студентлер ҳәм улыўма билим бериў мектеплери муғаллимлериниң география пәни ҳәм оны оқытыўдың актуаль мәселелерине арналған илимий баянатлары киргизилген.

Конференция материалларының мазмуны ҳәм онда көрсетилген дереклердиң дурыслығына авторлар жуўапкер.

Редколлегия қурамы:

1. Б.П.Отемуратов - ректор, редколлегия баслығы
2. П.Ж.Калханов - илимий ислер ҳәм инновациялар бойынша проректор, редколлегия баслығы орынбасары

Редколлегия ағзалары:

3. М.К.Сарыбаев - Тарийх факультети деканы
4. К.М.Джаксымуратов - География оқытыў методикасы кафедрасы баслығы, г.-м.и.к.
5. К.М.Сейтниязов - География оқытыў методикасы кафедрасы доценти
6. Р.Т.Гайпова - География оқытыў методикасы кафедрасы доценти
7. Г.Б.Утепова - География оқытыў методикасы кафедрасы доценти
8. Ж.Б.Абдираманов - География оқытыў методикасы кафедрасы үлкен оқытыўшысы
9. А.С.Нурланов - География оқытыў методикасы кафедрасы үлкен оқытыўшысы
10. А.Б.Искендеров - География оқытыў методикасы кафедрасы үлкен оқытыўшысы
11. М.Я.Раджапов - География оқытыў методикасы кафедрасы үлкен оқытыўшысы
12. Н.Т.Отенов - География оқытыў методикасы кафедрасы ассистент оқытыўшысы
13. У.Х.Ешимбетов - География оқытыў методикасы кафедрасы ассистент оқытыўшысы
14. З.М.Турдыбекова - География оқытыў методикасы кафедрасы ассистент оқытыўшысы
15. Е.Т.Толепов - География оқытыў методикасы кафедрасы ассистент оқытыўшысы
16. Қ.К.Узақбаев - География оқытыў методикасы кафедрасы 11.00.02-«Экономикалық ҳәм социаллық география» қәнигелиги 2-басқыш таяныш докторанты
17. О.О.Балтабаев - География оқытыў методикасы кафедрасы 11.00.02-«Экономикалық ҳәм социаллық география» қәнигелиги 1-басқыш таяныш докторанты
18. А.Е.Умарова - География оқытыў методикасы кафедрасы ассистент оқытыўшысы, жуўаплы хаткер

Пикир билдириўшилер:

1. Р.Баллиева - Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети География ҳәм гидрометеорология кафедрасы профессоры, тарийх илимлери докторы
2. И.Р.Турдымамбетов - Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети илимий ислер ҳәм инновациялар бойынша проректор, География ҳәм гидрометеорология кафедрасы доценти, география илимлери докторы

ЖАНУБИ-ҒАРБИЙ ҲИСОРНИНГ ГЕОЛОГИК ВА ГЕОГРАФИК ЎРГАНИЛИШ ТАРИХИ

Аллаёров Р.Х.

Қашқадарё вилояти Ғузор туманидаги 68-сонли давлат ихтисослаштирилган мактаб интернати
allayorov_1992@mail.ru

Тоғлар азалдан кўплаб халқларда мардлик, шон-шуҳрат, суянч ҳамда мағрурлик рамзи бўлиб келганлиги бежиз эмас. Чунки тоғлардаги виқор ва бетакрор гўзаллик ҳамиша инсонларни ўзига чорлаган. Тоғли минтақалардаги мусаффо ҳаво, зилол сувлар, ям-яшил ўрмон-у яйловлар инсонларга ҳузур бахш этиши билан бирга, ҳамиша уларга ризқ ҳам туҳфа этиб келган – келмоқда ҳам. Айниқса, Ўзбекистондек қурғоқчил – арид иқлимли гўшада тоғларнинг дарёларни сув билан таъминлаб туришининг ўзини бошқа ҳеч қандай нарса билан таққослаб бўлмайди.

Ўрта Осиёнинг энг йирик тоғ тизимларидан бири ҳисобланадиган – Ҳисор қадим замонлардан буён кўплаб тадқиқотчилар томонидан ўрганилган. Хусусан, мазкур минтақа ҳақида милодгача ва милоднинг VII – VIII асригача бўлган даврда юнон-македон, хитой, араб ва маҳаллий фаласуф, сайёҳ олимлар томонидан муҳим тарихий маълумотлар қайд қилинганлиги маълум. Кейинчалик юртимиздан етишиб чиққан қомусий олимларнинг асарлари ва Темурийлар давридаги ҳарбий юришларда тарихий мазкур минтақа ҳақидаги муҳим маълумотлар мавжуд.

XVII – XIX асрда руслар томонидан истеълочилик мақсадида Ўрта Осиё анча мукаммал ўрганилган бунда, асосан, ҳудудларнинг табиий бойликларга қай даражада эгалигига эътибор қаратилган. Бу даврда Б.Пазухин (1669 – 1673), Беневини (1718 – 1725), Н.А.Северсов (1864 – 1878), А.П.Федченко (1868 – 1871), И.В.Мушкетов (1877 – 1880) кабиларнинг олиб борган тадқиқотлари диққатга сазовор.

Ушбу минтақа геологик жиҳатдан анча мукаммал тадқиқ қилинганлигини қайд этиш жоиз.. Хусусан, мазкур тоғлар А.Д.Архангельский (1917), Д.В.Наливкин (1926), А.П.Марковский (1931), П.П.Чуенко (1931, 1937), Н.А.Кудрявцев (1932), М.И.Брик (1935, 1936), И.Е.Губин (1934), В.А.Вахрамеев, А.В.Пейве, Н.П.Хераоков (1936), С.И.Левицкий (1935), Н.П.Луппов (1938), П.А.Шехтман (1941), Е.А.Репман (1941, 1964), С.К.Овчинников (1946,1959), Г.С.Чикрызов (1953), Т.А.Сикстель (1954, 1955), Ю.В.Станкевич (1954, 1959), Е.Н.Горецкая, Н.К.Морозенко (1962), С.А.Захаров (1958, 1962), А.Т.Тарасенко (1959), Р.Б.Баратов (1966), В.И.Троицкий (1967), М.М.Кухтиков (1968) ва бошқа бир қатор геолог олимлар томонидан тадқиқ қилинган [Валиев Ю.Я., 1977. 6 б.].

Жануби-ғарбий Ҳисор геологик тузилишига оид дастлабки маълумотлар Ўрта Осиё геологлари И.В.Мушкетов маълумотлари (1886) ва Г.Д.Романовский(1884)ларнинг Ғузордан Бойсун орқали Қумқўрғон ва Термиз йўналиши бўйлаб амалга оширилган. XIX аср бошларида Жануби-ғарбий Ҳисор тизмалари бўйлаб В.Н.Вебер (1898), В.Н.Ликский (1897), Я.С.Эдельштейн, А.В.Нечаев, С.П. Михайловский (1914), А.Д.Архангельский (1916) тадқиқот олиб борган. Лекин уларнинг мезо-кайназой эраларидан бошқаларини ўрганиш имкони чегараланган эди. 1913 йил Сангардак дарёси ҳавзаси Р.Клебельеберг, 1928 – 1930 й.й. Бойсун тумани П.П.Чуенко, Тўполонг ва Оқсув дарёлари ҳавзвлари 1928 – 1930 й.й. С.В. Калесник, 1938 – 1942 й.й. Киштут ва Обизаранг дарёларидаги Карбон даври ётқизиқлари Э.М.Головин, 1941 – 1955 й.й. Ўзбек геология бошқармаси олимлари Г.С.Чикризов ва Х.В.Рыскина (Бойсунтоғ, Сувсистоғ ва Яккабоғ тоғларидаги Карбон даври ётқизиқлари (1948, 1949, 1952)), Н.П.Подкапаев ва М.М.Лебедь, Х.Х.Ўрмонов, М.М.Посохова ва В.И.Сигалов, А.К.Преображенеский ва Ю.К.Ляшенко, С.К.Овчинников ва

А.Т.Тарасенко ҳамда бошқалар томонидан ўрганилди. 1960 – 1961 й.й. М.Маденов, А.М.Мустафин, А.Ю.Воробьев ва А.Абдуразоқовлар Қизилдарёнинг юқори оқимида, С.Я.Лапидуе, Ф.М.Фаттохов ва б. 1958 – 1959 й.й. Чақчар ва Бойсунтовнинг шимолий қисмлари (юқори Сангардак, Оқсув, Қизилсув, Қоросон тоғи)да геологик съёмка ишларини олиб боришди [Бенш Ф.Р., 1969. 5 б.].

Жануби-ғарбий Ҳисор Бўр даври ётқизиқлари стратиграфияси билан А.В.Данов (1928), Н.А.Швембергер (1934), Н.П.Херасков (1943), В.А.Бахрамеев, А.В.Пейве (1933), Н.П.Туаев (1934) ва б. шуғулланишган [Миркамолов Х.Х., 1966. 7 б.]. Шунингдек, Миркамолов Х.Х., (1964, 1966), Бенш Ф.Р. (1969), Кутузова В.В. (1966) каби олимларнинг Жануби-ғарбий Ҳисор геологик ва стратиграфик тадқиқотлари диққатга сазовор.

Географик жиҳатдан ушбу ҳудуд бир мунча камроқ ўрганилган. Кўпгина биолог, геоботаник олимлар мазкур ҳудуднинг ўсимлик ва ҳайвонот оламини, қишлоқ хўжалиги соҳасиаги олимлар эса тупроқ қопламини ўрганишган. Жануби-ғарбий Ҳисорга тегишли дастлабки муҳим илмий тадқиқотлардан бири XIX асрнинг охирида амалга оширилган. 1875 йил географ Н.А.Маев, астроном Г.Шварц ва топограф Н.Вишневский иштирокида каттагина Ҳисор экспедицияси иш олиб борди. Экспедиция аъзолари Ҳисор тизмасининг бирмунча аниқ дастлабки картасини чиздилар [Рахимбеков Р.У., Донцова З.Н., 1982. 107 б.].

Умуман олганда мазкур минтақа ҳақидаги комплекс табиий географик тадқиқотлар, асосан, XX асрга тегишли. Лекин ушбу тадқиқотларнинг аксарияти Қашқадарё ва Сурхондарё ҳавзаларига ёки Жануби-ғарбий Ҳисорнинг маълум бир (масалан, Бойсунтоғ) тизмаларига тегишли. О.Пословская (1956, 1964, 1976), Маматов А. (1968), Низомов А. (1989), Р.Усманова (2001), Мурадов Ш.О. (2016), Ярашев Қ.С. (2018) ва б. олимларнинг тадқиқотларида ушбу ҳудудга тегишли қизиқарли ва муҳим илмий маълумотлар мавжуд. Ушбу олимлардан О.Пословская (1956, 1964, 1976)нинг ишлари ҳудуднинг геоморфологик хусусиятларига қаратилган бўлса, Маматов А. (1968) ва Низомов А. карст жараёнлари ва булоқларнинг шаклланиши, Р.Усманова (2001) рекреацион имкониятлар ва табиатни муҳофаза қилиш, Мурадов Ш.О. (2016) Жанубий Ўзбекистоннинг сув барқарорлиги, Ярашев Қ.С. (2018) парагенетик ландшафт комплекслари ва геоэкологик районлаштириш борасидаги тадқиқот ишларини олиб боришган. Иқтисодий географлардан Ходиев Р. (1959, 1969, 1974), М.Янгибоев (1973), Жумаев Т. (1982, 1989, 2004), Алланов Қ. (1996), Қурбонов П.А. (2012), Ражабов Ф.Т. (2018), Юлдашев Н.Н. (2019) ва бошқаларнинг тадқиқотларида Жануби-ғарбий Ҳисор тоғларига тегишли иқтисодий-ижтимоий географик маълумотлар мавжуд.

Умуман олганда Жануби-ғарбий Ҳисор тоғлари геологик ва географик жиҳатдан кўплаб олимлар томонидан ўрганилган. Мазкур ҳудудда келажакда ландшафт, геоэкологик, биогеографик, экологик тадқиқотларнинг олиб борилиши муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бенш Ф.Р. Стратиграфия и фораминиферы Каменноугольных отложений Юго-западных отрогов и южного склона Гиссарского хребта. –Т.: Фан, 1969. – 221 с.

2. Валиев Ю.Я. Геохимия бора в юрских отложениях Гиссарского хребта. –М.: Наука, 1977. 152 б.

3. Гадоев К., Бердиева С. Ўзбек география фани фидоийлари. – Т.: Ўзбекистон, 2015. – 230 б.

4. Джумаев Т. Устойчивое развитие горной зоны Узбекистана (социално-экономические аспекты) // Авт. дисс. насоис. уч. ст. д.г.н. – Т., 2004. – 50 б.

5. Кутузова В.В. Стратиграфия и аммониты Юрских отложений Юго-западного Гиссара // Авт. дисс. насоис. уч. ст. к.г.-м.н. – М., 1966. – 32 с.

6. Қурбонов П.А. Жанубий Ўзбекистонда урбанизация жараёни ривожланишининг омиллари ва иқтисодий географик асослари. Г.ф.н. илмий даражасини олиш учун тақ. эт дисс. авт. реф. – Т., 2012. – 23 б.

7. Миркамалов Х.Х. Экзогиры, их ситематика и значение для стратиграфии меловых отложеный Юго-западных отрогов Гиссарского хребта // Авт. дисс. насоис. уч. ст. к.г.-м.н. – М., 1964. – 21 с.

8. Миркамолов Х.Х. Экзогиры, их систематика и значение для стротиграфии меловых отложений юго-западных отрогов Гиссарского хребта. – Т.: Фан, 1966.

9. Мурадов Ш.О. Жанубий Ўзбекистоннинг арид ҳудудларида сув барқарорлигини назарий асослаш // т.ф.д. илмий даражасини олиш учун тақ. эт дисс. авт. реф. – Тошкент, 2016. – 83 б.

10. Ражабов Ф.Т. Фермер хўжаликларининг ихтисослашуви ва ҳудудий таркибини такомиллаштириш (Қашқадарё вилояти мисолида) // г.ф.ф.д. (PhD) илмий даражасини олиш учун тақ. эт дисс. авт. реф. – Т., 2018. – 43 б.

11. Раҳимбеков Р.У., Донцова З.Н. Ўрта Осиё табиатини географик ўрганиш тарихи. – Т.: Ўқитувчи, 1982.

12. Юлдашев Н.Н. Қашқадарё вилоятида меҳнат ресурслари шаклланишининг ижтимоий-демографик омиллари ва ҳудудий хусусиятлари // г.ф.ф.д. (PhD) илмий даражасини олиш учун тақ. эт дисс. авт. реф. – Тошкент, 2019. – 49 б.

13. Ярашев Қ.С. Сурхондарё ботиғи парагенетик ландшафт комплекслари ва уларни геоэкологик районлаштириш // г.ф.ф.д. (PhD) илмий даражасини олиш учун тақ. эт дисс. авт. реф. – Тошкент, 2018. – 41 б.

O’ZBEKISTONDA SUV RESURSLARINI MUHOFAZA QILISH

[1]Uteuliev I., [2]Amangeldiyev D., [2]Davlatboyev B.

[1]Beruniy tumani 54 sonli maktab
[2]Ajiniyaz nomidagi Nukus Davlat pedagogika instituti

O’zbekiston ichki suvlariga daryolar, ko’llar, yer osti suvlari, muzliklardagi suvlar, suv omborlari, kanal va ariqlardagi suvlar kiradi. Ichki suvlar faqat respublika iqlim xususiyatlariga emas, balki uning tabiatining boshqa unsurlariga, xususan relefiga ham bog’liqdir. Relef ichki suvlarga, shu jumladan oqim hosil bo’lish jarayoniga bevosita hamda tabiiy-geografik omillar, ayniqsa iqlimiy omillar orqali bilvosita ta’sir etadi. Chunki tog’ yonbag’irlarining ko’pincha tik bo’lganligi tufayli yoqqan yomg’ir, erigan qor va muz suvlari tezda pastga oqib tushib, soy va daryolarni hosil qiladi. Buning ustiga tog’larda mutloq balandlikning ortib borishi tufayli yog’in ko’proq tushadi, haroratning pastligi oqibatida qalin qor qoplami hosil bo’ladi, muzliklarni to’yintirib turadi. Qor va muz suvlarining erishi natijasida yer osti suvlarining hosil bo’lishiga, daryolarni to’yintirib turishiga qulay sharoit yaratadi.

Suvning sifatini yaxshilash, ya’ni tabiiy manbalarga oqava, qaytarma va boshqa, turdagi chiqindi suvlarning qo’shilishi natijasida ifloslanishdan saqlash juda muhimdir.

Keyingi yillarda daryolar, ko’llar, suv omborlarining suvi unga sanoat va shaharlardagi oqaba suvlarning, ekin maydonlaridan hosil bo’ladigan qaytarma suvlarning qo’shilishi natijasida keskin yomonlashib ketti. Bu jarayon ayni paytda quyidagi sabablarga ko’ra yanada jadallashmoqda va xavf tug’dirmoqda.

Birinchidan, inson xo’jalik faoliyatining va sanoatning, ayniqsa ximiya va metallurgiya sanoatining suvga bo’lgan talabi kundan-kunga oshmoqda. Natijada tabiiy suvlarning ifloslanishiga olib keladigan oqaba suvlar ham ko’paymoqda.

Аллаёров Р.Х. Жануби-Ғарбий Ҳисорнинг геологик ва географик ўрганилиш тарихи 61
Uteuliev I., Amangeldiyev D., Davlatboyev B. O'zbekistonda suv resurslarini muhofaza qilish . 63
Утепова Г., Давлетова З., Исмаилова Г., Абдуллаева З. Дунё аҳолисининг антропологик классификацияси 65
Салиев Е., (Илимий басшы Сейтниязов Қ.М.). Географиялық атамалар ҳәм олардың пайда болыў себеплери 66
Нарзуллаев Н.Ҳ., Нурмуҳаммедов О.Н. География фанининг фан ва жамиятдаги ривожланиши 68
Шерипова Г. (Илмий раҳбар Сейтниязов Қ). Топонимларнинг классификацияси турлари 70
Qosekeev M., Qospanov N. Jámiyet hám tábiyat ortasíndaǵı baylanıslar 72
Iskenderov A., Bazarbaev M., Amangeldiyev D. Qizilqum tabiiy geografik o`lkasining tabiiy boyliklaridan foydalanish 75
Turdibekova Z.M. Buyuk geograf sayyoh 76
Умарова А.Е, Толепов Е.Т. Инновациалық прогресс дәўири ҳәм жәҳән хожалығын раўажландырыўда жас алымлардың роли 78
Baltabaev B.J. Qaraqalpaqstan aymaǵınıń izertleniw tariyxı 81
Eshimbetova G.T. Rekreacion rayonlardıń qáliplesiw sharayatları hám faktorları 84
Yusupov Q., Eshimbetova G. Geografiyasız tariyx, tariyxsız geografiya bolmaydı 86
Тажибаева Х.Ж., Тажибаева А.Ж. Ражапова С.Е. Аҳмад ал-Фарғонийнинг география ва астрономия илмларига қўшган ҳиссаси 88
Turdımuratov I., G'afurova S., Daryabaev I., Ismailov R. (ilimiy basshı Iskenderov A). Turizmniń klassifikaciyalanıwı hám ózgeshelikleri 89
Sharibayev A., Qaypov Q., Jarlıqaganov M. «Ekonomikalıq geografiya» yaki «regional ekonomika» qaysı biri aldın payda bolǵan hám keńirek mazmunǵa iye? 92
Bazarbaev M., Saliev E., Aytmuratov A. (ilimiy basshı Iskenderov A). Ózbekstan aymaǵınıń tábiyiy-geografiyalıq rayonlastırılıwı 94
Kazbekov U., Baymuratov N., Aqberjanova N. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari O'zbekiston energetika sohasining barqaror rivojlanish omili 96

2-СЕКЦИЯ
ГЕОГРАФИЯ ТӘЛИМИ ҲӘМ ОНЫ ОҚЫТЫЎДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ПАЙДАЛАНЫЎ УСЫЛЛАРЫ

Баллиева Р., Гайпова Р.Т., Есбергенова С.А. Мектеп география пәнининң машқалалары . 99
Алимкулов Н.Р., Аллаёров Р.Х. Ўзбекистонда география таълими сифатини ошириш: муаммо ва ечимлар 102
Турдымамбетов И.Р., Узақбаев Қ.К. Қарақалпақстан Республикасында билимлендириў системасының аймақлық шөлкемлестирилиўи 105
Гайпова Р.Т., Турдыбекова З.М. География сабақларында «Блиц – сораў» усылынан пайдаланыў 108
Эгамқулов Ҳ. География таьлимида илғор педагогик теханологиялар соҳасидаги инновациялар 110
Abdiramanov J.B. Oqıwshılarda geografiyalıq hám ekologiyalıq mádeniyat túsiniklerin rawajlandırıw máseleleri 112
Nurlanov A.S. Geografiya sabaqlarinda ta`biyatti qorg`aw ko`nlikpelerin qa`liplestiriwdin` a`hmiyeti 113
Gaypova R.T., Turdibekova Z. M., Ibraymov A. Geografiya oqıtıw metodikası ilim sıpatında . 115
Radjapov M.Ya., Karibayev A.A., Yuldashev A.Sh., Jamalov A.O. Geografiya darslarida fanlararo aloqalardan foydalanish usullari 116